

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

SOMLÓ BÓDOG: GONDOLATOK AZ ELSŐ FILOZÓFIÁRÓL

Érdekes sorsú könyv: úgy létezett, hogy valahogy nem létezett mégsem; és úgy született meg most, hogy valójában már csaknem egy évszázada megjelent. Új könyv tehát, és mégis régi; ahogy kísérőtanulmányának címében olvassuk: éppen fölélesztett „tetszhalott mű”. A *Gondolatok az első filozófiáról* ugyanis fordítás, szerzője eredetileg németül fogalmazott művének, a *Gedanken zu einer ersten Philosophie* című metafizikai tanulmányának fordítása. Amely tanulmány eleve posztumusz jelent meg – 1926-ban, szerzőjének tragikus halála után tehát jó fél évtizeddel –, ráadásul nem is hazai kiadónál, hanem a Walter de Gruyternél. Ez a kiadvány hazai könyvtárakban ma már nehezen hozzáférhető: az újabb keletű Somló-értelmezéseket nem tudta tehát érdemben befolyásolni, a mögöttünk hagyott évtizedek határozott Somló-reneszánszához csak csekély mértékben járult hozzá. Minden érdeklődő hallott ugyan róla, de az érdeklődők szűkebb köre olvasta csupán. Most pedig, jelen fordítással, befolyásolni lesz képes az újabb keletű Somló-értelmezéseket, és hozzá tud járulni a Somló-reneszánszhoz.

A századvég és a századelő kiemelkedő gondolkodója, Somló Bódog (1873–1920) iránt ugyanis, kurta ismertetésünket kezdjük ezzel, az utóbbi időben határozottan megélenkült az érdeklődés. Noha komoly monográfia még nem született róla, és főművének, a *Juristische Grundlehre*-nek a fordítása sem készült el, számos tanulmány tárgya lett, említett jogbölcseleti főműve megjelenésének centenáriumiát pedig a jogtudósok nemzetközi konferenciával ünnepelték. Külön figyelemre méltó, hogy a recepciójának fontos összetevője ismeretlen-elfeledett szövegeinek kiadása is. Ezek legfontosabbja a jogfilozófus Takács Péter munkája, aki bámulatos filológiai akribiával összeállította és 2016-ban közrebocsátotta Somló kéziratban és jelentős részt töredékben maradt állambölcseleti monográfiáját. Korábban úgy tudtuk, hogy a gondolkodó életének utolsó éveiben elhallgat. 1920 őszén – a forradalmak bukása és Trianon sokkja következtében átélt történelmi-egzisztenciális válság nyomán – elkövetett öngyilkossága előtt fölhagy szisztematikus kutatásával, alkalmi írásokat publikál csupán: Platónról meg Machiavelliről tesz közzé egy-egy esszét. Ezek az állambölcseleti megközelítésű írások pedig inkább csupán a

maga életproblémáival folytatott küzdelmének szubtilis dokumentumai. Néhány korábbi forrásközlemény után Takács roppant munkája bebizonyította, hogy nem, a történetnek van még egy fejezete, Somló munkásságának még egy szakasza, amelyet korábban nem is sejtettünk: a szociológiai, jogfilozófiai és filozófiai munkákat követően született tehát egy jelentős állambölcseleti opus is.

Jelen kötet, a *Gondolatok az első filozófiáról* hasonló ambícióval lép föl. A fölfedező szerepét most a fordító, Pethő Sándor vállalta magára. Ő nem csupán lefordította a német szöveget, hanem részletes kísérőtanulmányt csatolt hozzá, magyarázó jegyzetekkel látta el a kiadványt, és glosszáriumot állított össze a fordítás fontosabb terminusaiból. Takácsnál nyilvánvalóan könnyebb helyzetben volt persze. Egyrészt egy létező – bár, mint maga is utal rá, nem teljesen kierlelt és részben befejezetlenül maradt – szöveggel kellett foglalatostkodnia, másrészt ez a szöveg már eddig is egy, a Somló-értelmezésben ismert és azonosított gondolkodói korszak munkájának számított.

Somló ugyanis a maga pályáján mintaszerűen követi azt a hatalmas gondolati orientációváltást, amely alkotókorszakának – az előző század, a 19. utolsó és az új század első két évtizedének – kontinentális filozófiájában bekövetkezik. Első pillantásra mintha nem is egyetlen alak volna, hanem inkább két különböző személyiség: gondolkodói útját olyan éles fordulat vágja ketté. Amit addig egy meghatározott irányból látott, azt hirtelen, szinte megvilágosodásszerűen egy másik irányból kezdi nézni. Szomorúan rövidre szabott alkotói pályájának közepén, az új évszázad első évtizedének végén bekövetkező cezúra mind diszciplinárisan, mind irányzati tekintetben határozottan kettéosztja a munkásságát. Diszciplinárisan a szociológiától a jogfilozófia felé fordul, irányzati tekintetben a naturalista pozitívizmus hívéből az antinaturalista neokantianizmus elkötelezettje lesz. Ennek a hatalmas fordulatnak a fényében nem tűnik olyan föltűnőnek, hogy élete utolsó éveiben egy újabb, második orientációváltás jelei mutatkoznak a pályáján. Utolsó szisztematikus munkája az antinaturalista neokantianizmustól az újidealista érvényességfilozófia felé indul el, a jogfilozófiát pedig metafizikai filozófiára próbálja cserélni.

Ez az utolsó szisztematikus munka az, amelyet Pethő most lefordított. A szöveg középpontjában a „feltétlen érvényesség” kérdése áll, amelyet Somló immár nem a neokantianus apriorizmusban, hanem az érvényességfilozófia „magánvaló tételeiben” talál meg. A Kanttól a régi metafizika felé visszainduló, első mondataiban azonnal Arisztotelészt és Descartes-ot idéző gondolatmenete szembeállítja egymással a föltétlen érvényességgel bíró kijelentő mondatokat és a föltétlen érvényességgel bíró fölszólító mondatokat: az előbbiek adják az igazság tárgyát – filozófiai tudományuk a transzcendentális idealizmus –, az utóbbiak adják a morál tárgyát – ezeknek filozófiai tudománya pedig a transzcendentális normatívizmus. Az abszolút értéket az erkölcsi értékkel azonosító metafizikai szöveg azt a kapcsolatot elemzi, amely az „abszolút feltétlen kötelesség”, a „kötelesség címzettje” és a „kötelesség tárgya” között áll fönn.

Pethő a bonyodalmas német szöveget nem csupán olvashatóan adja vissza, hanem alapos kísérőtanulmányával azonnal az értelmezésére is kísérletet tesz. Ennek a terjedelmes, a fordítása tárgyát, mint említettük, „tetszhalott műként” minősítő tanulmánynak több javaslata is meggyőzőnek tűnik. Említsünk végül hármat ezek közül. Egyrészt, hogy Somló „első filozófiáját” ne valamiféle tervbe vett jogbölcseleti munka előkészítésének tekintsük, hanem lássunk benne önálló művet. Ugyan keletkezéstörténetét tekintve az előbbiről van szó. Somló felfogásában ugyanis a jogbölcseletnek két területe van, a jogi alaptan és a jogi értéktan: míg azonban a jogi alaptant terjedelmes monográfiában dolgozza ki, a helyes jogra irányuló jogi értéktani vizsgálódásai néhány rövid tanulmányra korlátozódnak. Szisztematikus jogi értéktani vizsgálódásai bevezetéseként összefüggő etikát tervez, etikáját megalapozandó pedig ismeretfilozófiai-metafizikai kutatásokba fog: ezeknek foglalátát nyújtaná a *Gedanken/Gondolatok*. Pethő most amellet érvel, hogy nem, a helyzet nem így áll: Somló bölcseleti vizsgálódásai önállósulnak, olyan perspektívát nyitnak meg előtte, ahonnan már nem lenne visszaútja a jogfilozófiához. Másrészt, magyarázza Pethő, a szöveg éles Kant-kritikát fogalmaz meg ugyan, ám ugyanakkor élénk Kant-recepcióról is tanúskodik. Igen, a munka Kanttal szemben részben a Kant előtti metafizikai hagyományhoz, részben a Kant utáni érvényességfilozófiához, elsősorban Bernard Bolzanóhoz kapcsolódik. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy Kanttal folytatott vitáját mély Kant-olvasmányok alapozzák meg. Korábbi, éppen meghaladandó neokantiánus korszakában Kantot voltaképp inkább csupán a neokantiánus hagyomány felől értelmezi: mostani Kant-kritikája ellenben éppen közvetlen, rendkívül szubtilis Kant-olvasmányokról is tanúskodik. Végül, harmadrészt, Pethő amellet érvel, hogy a somlói munkásság szakaszolásának eddigi „kétkorszak-elméletét” váltsuk föl új, „háromkorszak-elmélettel”. Vonjuk le tehát a konzekvenciáját, hogy a pozitívizmus–neokantianizmus váltás után Somló pályáján a neokantianizmus–érvényességfilozófia váltás is bekövetkezik. Szociológusból jogfilozófussá lesz, hogy aztán jogfilozófusból filozófussá alakuljon. Vegyük tudomásul, hogy kurtára szabott pályája, irányzati tekintetben is, diszciplinárisan is, még fordulatosabb, mint azt eddig számontartottuk.

Somló a szerény magyar filozófiai hagyomány kiemelkedően jelentős alakja. Hogy most megint többet tudunk róla: Pethő Sándor nehezen túlértékelhető jelentőségű munkájának köszönhető.

(Somló Bódog: Gondolatok az első filozófiáról. Fordította, a kísérőtanulmányt, a jegyzeteket írta és a glosszáriumot összeállította: Pethő Sándor. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2021)

Perecz László

filozófiatörténész